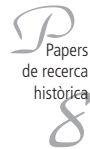

El bescanvi de les pessetes republicanes a Andorra

Gerhard Lang-Valchs

Historiador, teòleg i professor jubilat, doctor per la Universitat de Sarre (Saarbrücken, Alemanya)
langvalchs@hotmail.es

Resum

El bescanvi de les pessetes republicanes a Andorra

Descripció de la situació de les pessetes que circulaven a Andorra al començament de la guerra espanyola. Les mesures de les autoritats andorranes davant de la manca de moneda fraccionària. Cerca l'origen dels diners espanyols a Andorra i estableix una hipòtesi de treball sobre l'origen i quantitat de les pessetes davant el bescanvi per pessetes nacionals.

Resumen

El cambio de las pesetas republicanas en Andorra

Descripción de la situación de las pesetas que circulaban en Andorra al inicio de la guerra española. Las medidas, ante la falta de moneda fraccionaria, de las autoridades andorranas. Busca el origen del dinero español en Andorra, estableciendo una hipótesis de trabajo sobre origen y cantidad de las pesetas republicanas ante el cambio por pesetas nacionales.

Résumé

L'échange des pesetas républicaines en Andorre

Description de l'état des pesetas qui circulaient en Andorre au début de la guerre espagnole. Dévoiler les mesures adoptées par les autorités andorranes face à l'absence de monnaie. Savoir d'où provenait cet argent espagnol présent en Andorre et établir l'hypothèse de travail sur l'origine et la quantité de pesetas républicaines qui ont été échanger par de la monnaie nationale.

Abstract

The exchange of Republican pesetas in Andorra

A description of the situation of pesetas in circulation in Andorra at the beginning of the Spanish Civil War is made. The Andorran authorities took several measures due to the lack of petty change. The origin of Spanish currency in Andorra is investigated and a hypothesis is constructed about the origin and quantities of these Republican pesetas based on the procedure to exchange then for "nacionales" pesetas.

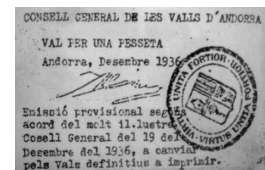

n teoria, segons un contracte medieval vigent fins a la "nova" Constitució de 1993, el petit país pirinenc d'Andorra era un copríncipat amb dos dirigents suprems amb els mateixos drets sobre el territori: el president de la República Francesa i el bisbe d'Urgell.¹ Feia segles que, per a l'administració interna, s'havia instituït el Consell General, una representació parlamentària encapçalada pel síndic general.² De les funcions jurídiques se n'encarregaven dos veguers –l'un francès i l'altre episcopal– establerts pels coprínceps respectius.

Durant la Guerra Civil Espanyola, Andorra va quedar aïllada de la Catalunya republicana: primer, per l'actuació de forts grups anarquistes a les comarques veïnes; després, pel bloqueig de les forces regulars. El setembre del 1936 la Gendarmeria Francesa va entrar a les Valls per garantir-ne la seguretat interior i exterior. Sense una moneda pròpia, a Andorra encara hi havia la pesseta. Durant els més de sis mesos l'any en què Andorra es trobà incomunicada amb França a causa del tancament dels ports, el govern nacional es va encarregar de subministrar els queviures, ja que el govern, de Madrid primer, València després i finalment Barcelona, només subministrava els aliments bàsics cobrant en divises.³

La política monetària nacional

A finals de 1936, l'Espanya nacional va fer imprimir a Alemanya i Itàlia nous bitllets per substituir els que fins aleshores havien estat en

1. Els anomenats *pariatges*.

2. S'explica, de forma ben escarida, només allò que fa referència a l'estructura política i administrativa que resulta necessari per comprendre aquest article.

3. Com a pagament dels queviures, l'Espanya nacional va acceptar les pessetes anteriors al *Levantamiento*.

curs. Amb la creació de la pesseta nacional –paral·lela a la que ja existia– i la creació d'un nou Banc d'Espanya, el govern del bàndol rebel va establir els fonaments per a una economia nacional pròpia. L'aplicació concreta d'aquesta mesura –raonable i beneficiosa en termes macroeconòmics– va comportar una sèrie de problemes tant als bancs com a la població.

Els nous bitllets van començar a circular el març i l'abril del 1937.⁴ Abans ja s'havia començat a estampillar els bitllets reconeguts com a vàlids, és a dir, els que s'havien posat en circulació abans del 18 de juliol del 1936.⁵ A Andorra no es va poder aplicar cap de les dues mesures. Per facilitar futures actuacions, un dossier del Banc d'Espanya va suggerir que també es marquessin els bitllets vàlids en curs a Andorra, però finalment no es va dur a terme per òbvies dificultats pràctiques.⁶

A Andorra ja se sabia que una pesseta no era igual a una altra. Com a altres territoris “alliberats”, a Andorra també es van bescanviar pessetes republicanes per nacionals. La primera vegada que aquestes mesures van afectar directament els andorrans fou la tardor del 1937, en el context de les negociacions per formalitzar el subministrament del primer enviament de queviures des de l'Espanya nacional. Andorra va pagar l'aprovisionament amb un crèdit de 600.000 pessetes del Banc Exterior d'Espanya, el qual va estipular que el retorn es faria en bitllets emesos abans de l'Aixecament Nacional.⁷ Conscients que, a causa de la cada vegada més probable victòria franquista passaria el mateix amb qualsevol pesseta que circulés per Andorra, el bescanvi no oficial de les pessetes republicanes –sobretot dels refugiats– es va anar aplicant segons la seva sèrie d'emissió.

El setembre del 1938 el govern nacional va fer un pas decisiu en la seva política monetària quan va prohibir i penalitzar “la tenencia

de papel moneda puesto en circulación por el enemigo”.⁸ Aquesta decisió va obligar l'administració a pensar un mecanisme adequat i organitzar-lo per bescanviar els bitllets que ja no s'acceptaven i que encara circulaven per Andorra.

Organització del bescanvi

Les línies generals del pla que van desenvolupar el Banc d'Espanya i el Ministeri d'Afers Exteriors per aquest bescanvi es van acordar amb el bisbe i la Sindicatura. Com que en general es creia que hi hauria força dubtes sobre l'origen legal dels diners, es va elaborar un formulari de sol·licitud que s'havia d'omplir i lliurar juntament amb els bitllets.⁹ A banda de les dades personals i, naturalment, de la quantitat lliurada, també hi havia un ampli apartat per justificar l'origen dels diners. Com que no hi havia una segona oportunitat més enllà del termini dels tres dies que s'havien fixat, calia lliurar tots els diners. Es va decidir lliurar automàticament a tots els sol·licitants 100 pessetes independentment de com es resolués més endavant la seva sol·licitud.

Un cop entrades les sol·licituds, la Sindicatura havia d'incloure un breu informe al marge de l'imprès reservat precisament per aquest motiu. Després de signar i segellar els informes, aquests es duïen, juntament amb els bitllets, a la sucursal del Banc d'Espanya de Lleida, on se'n verificava la validesa segons la data en què s'havien posat en circulació. Els bitllets invàlids quedaven confiscats.

Un tercer pas havia de comparar les sol·licituds amb les llistes que els serveis secrets i la Falange de Barcelona tenien, o estaven fent, per verificar que el sol·licitant no fos un antic col·laborador dels rojos, un enemic del règim o un contrabandista conegut; en qualsevol d'aquests casos es denegava la sol·licitud de bescanvi de forma total o parcial.¹⁰

4. SÁNCHEZ ASIAÍN, J. A. *Economía y finanzas en la guerra civil española: 1936-1939*, Madrid, 1999, p. 157; nota 113 per als detalls.

5. L'estampillament era la forma com es validaven els bitllets republicans: se'ls marcava amb un encuny d'impressió en sec.

6. ARCHIVO HISTÓRICO DEL BANCO DE ESPAÑA [AHBE], MINISTERIO DE HACIENDA [MH], SERVICIO NACIONAL DE BANCO, MONEDA Y CAMBIO [SNBMC], Any 1938, Exp. *Sobre medidas precautorias del canje de billetes en Andorra*, informe del subgobernador 1r del 4 de novembre del 1938.

7. *Ibidem*, sol·licitud del síndic general al president de la Junta Técnica del Estado del 4 de novembre del 1937. Durant els següents anys es van aplicar les mateixes condicions als crèdits que es van demanar per aquest motiu.

8. Decreto del 27 de setembre del 1938.

9. AHBE, MH, SNBMC, Any 1938, Exp. Sobre el bescanvi de bitllets a Andorra del 31d'octubre del 1938 [signa Larraz, el cap del Servicio Nacional de Banca]. Es calculava que el 1936 els diners en circulació a Andorra eren d'uns 2.000.000 de pessetes i que, des d'aleshores, la xifra s'havia disparat fins a uns 20.000.000. Se suposava, amb raó, que una part provenia de negocis il·legals: la venda i el contraban de queviures, el contraban de bitllets per bescanviar, i el contraban en general.

10. Sobre les activitats sospitoses de ciutadans andorrans i espanyols amb interessos a Andorra, amb informacions força concretes i fidedignes, només es coneix la llista del SIPM, de la qual ja s'ha fet esment en un altre context. La Sindicatura va encarregar a la policia una llista de tots els comerciants que, per la seva feina, es podia suposar que disposaven de molts més bitllets. Suposadament aquesta llista serviria a la Sindicatura per als seus informes.

Després que “s’alliberés” la Seu d’Urgell a inicis de febrer del 1939, el bescanvi es va fer cada vegada més necessari. Una comunicació urgent va recordar la necessitat de posar fil a l’agulla a les mesures previstes.¹¹ El mateix dia es va redactar la comunicació per al bisbe, el qual va comunicar al Consell General la data prevista per al bescanvi perquè ho anés preparant tot.¹² El bisbe va trigar a rebre l’ordre des de Burgos perquè durant les darreres setmanes de la guerra les comunicacions havien quedat molt afectades i encara eren deficientes; a més, la censura també causava retards.

El 19 de març el bisbe s’assabentava que s’havia fixat el mateix 25 de març com a data límit per al bescanvi. El bisbe Guitart va respondre immediatament explicant les dificultats de comunicació i la impossibilitat de complir l’ordre en el termini previst. Ni a Andorra ni a la Seu d’Urgell hi havia una impremta per imprimir els formularis necessaris. A més, no hi havia temps per afegir-hi els informes de la Sindicatura. Es va proposar el 10 d’abril com a nova data per a l’inici del bescanvi.

El dia 23 va arribar la resposta des de Madrid: s’acceptava la proposta. Això no obstant, com que la Sindicatura va considerar que el nou termini encara era massa ajustat, va enviar una delegació andorrana a Burgos per renegociar el termini. La delegació s’hi va traslladar el 3 d’abril. El dia 8 va tornar a Andorra amb una nova pròrroga fins a finals de mes.¹³

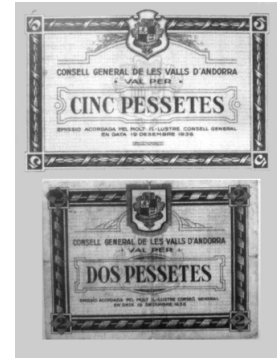
El 9 d’abril Alfredo Ara, president del Banc d’Espanya, es va presentar al Palau Episcopal de la Seu d’Urgell per acabar de preparar, amb el bisbe, l’inici immediat del bescanvi tal com s’havia previst: no havien notificat al copríncep episcopal el nou termini negociat a Burgos i, a més a més, la delegació andorrana no en portava cap prova escrita. Arran de les comunicacions, encara complicades, Alfredo Ara no aconseguí comunicar-se amb Madrid i Burgos. Finalment, va decidir concedir tres dies més per acabar els preparatius. El bisbe i el síndic general van aprofitar la situació i van aconseguir que el lliurament dels diners, d’entrada establert a la Seu d’Urgell, es fes a Sant Julià. Això va facilitar el tràmit als sol·licitants, i també la revisió dels comptes del Banc

Agrícol i altres dipòsits i caixes de l’administració andorrana. Després de considerar-ho, Alfredo Ara va decidir augmentar l’import a lliurar en mà per a qualsevol sol·licitant: es va passar de 100 pessetes a 300.¹⁴

El dia 13 es va iniciar el bescanvi sense problemes ni incidents. El dia 17 Alfredo Ara va enviar un telegrama a Madrid informant que ja havia acabat la seva feina a les Valls. Com que el síndic general ja havia lliurat els informes a Lleida, l’administració ja podia començar amb el recompte i altres tasques.

El tràmit administratiu

Si obviem unes breus referències a altres fons, fins ara només s’ha esmentat el bescanvi per al públic en general. Abans de resumir i centrar-nos en d’altres aspectes, caldrà parlar almenys de la resta de fons i dipòsits als quals la mesura va afectar. A Andorra hi havia els dipòsits dels refugiats espanyols. Com que se suposava que tots els seus impositors eren favorables al règim, o almenys que no eren partidaris de la República, se’ls va convertir 1:1 tots els seus fons. Es va bescanviar l’import total de la garantia que el Consell General havia retingut per a l’emissió dels bitllets andorrans que havien substituït els diners bescanviats. També es van permutar els bitllets dels dipòsits judicials i de la tributació, i els bitllets de la venda de queviures nacionals –estretament vigilada pel Consell–, que s’havien dedicat a amortitzar el crèdit concedit per aquest motiu. El mateix va passar amb els bitllets que el Banc Agrícol tenia com a fons propi o en dipòsit per pagar un crèdit del Banc Exterior d’Espanya per a FHASA. Finalment només es va rebutjar la resta dels diners que França, amb la mediació del coronel Baulard, va posar a disposició dels

11. AHBE, MH, SNBMC, Any 1938, nota urgent d’Hisenda al ministeri d’Afers Exteriors del 28 de febrer del 1939 [núm. A 232].

12. Ibídem, carta d’Hisenda al ministre d’Afers Exteriors del 9 de març del 1939.

13. Ibídem, telegrama del ministre d’Afers Exteriors al d’Hisenda del 4 d’abril del 1939.

14. AHBE, MH, SNBMC, Secretaria, lligall 3838, Memoria-Exposició: *Canje de billetes de la República de Andorra* del 17 d’abril del 1939.

andorrans per arreglar els desperfectes que van causar les inundacions de l'octubre del 1937.¹⁵

Immediatament després de lliurar les sol·licituds, amb els afegits de la Sindicatura, es van començar a revisar les sol·licituds i a comptar els bitllets que s'havien lliurat. No es devien fer gaires rectificacions per presentar bitllets vàlids ja que no hi ha cap comentari negatiu al respecte.¹⁶ El pas següent, que es va allargar fins a mitjan maig, va consistir a comprovar les justificacions per la tinença de grans quantitats, sobretot mitjançant factures i rebuts, i valorar els informes de la Sindicatura. Finalment, amb relativa rapidesa, es van comparar les sol·licituds amb els informes de la Falange Espanyola de Barcelona, i es van determinar les denegacions per falta d'afinitat política al nou règim.¹⁷

El 10 de juny, Francisco Gómez-Jordana, ministre d'Afers Exteriors, va enviar una carta al ministre d'Hisenda en què elogiava la tasca de la Falange i proposava marges per a una resolució final que deixava a mans del seu camarada.¹⁸ Proposava una reducció progressiva del 6 % al 20 % per a tots els lliuraments superiors a 1.000 pessetes. Així, segons el ministre, la quantitat retinguda i estalviada es podria reinvertir a Andorra per construir-hi una representació espanyola.

El 8 d'agost Hisenda ja havia resolt l'assumpte.¹⁹ Durant les setmanes posteriors es va informar als sol·licitants les quantitats de bescanvi atorgades o denegades. Encara no s'havia fixat una data per fer efectiva la permuta, és a dir, el lliurament de part dels diners en mà i el lliurament de les llibretes on s'havia abonat els diners que sobrepassaven les 1.000 pessetes.

El resultat global fou el següent:²⁰

Bitllets bescanviables: 7.965.125; Denegats: 2.230.425; Canvis

aprovats: 5.734.700. Es va abonar 1.592.200 pessetes en efectiu; la resta, 4.142.500 pessetes, es va ingressar en comptes corrents.

Revisió i segona fase

La insatisfacció que va provocar la comunicació de les retallades es devia manifestar de forma més generalitzada entre els estalviadors de la Caixa de Pensions ja que els seus estalvis s'havien reduït. Potser cal afegir el descontentament per les reduccions progressives en els lliuraments superiors a 1.000 pessetes, decisió que no té altra justificació que la santa voluntat ministerial.²¹ El bisbe Guitart va enviar una carta al ministre d'Hisenda en la qual li suggeria revisar les decisions sobre les quantitats parcialment denegades relatives a les imposicions dels petits estalviadors de la Caixa de Pensions.²² Ja s'havien exposat i enviat diversos recursos contra aquestes denegacions totals o parcials. La protesta de força sol·licitants insatsifets a qui s'havia denegat el canvi total o parcial va obligar al síndic general a enviar una carta a Hisenda demanant el retorn dels bitllets no acceptats.²³ Sembla que el malestar i el descontentament pel que fa a les circumstàncies del bescanvi, juntament amb el tancament de la frontera espanyola, foren hàbilment emprats per alguns afectats i altres persones políticament actives per organitzar una campanya antiespanyola a les Valls quan faltaven poques setmanes per a les eleccions. El bisbe es va veure obligat a intervenir davant el ministre d'Afers Exteriors amb un extens informe sobre la situació en aquell moment a les Valls.²⁴ En la primera sessió del 1940, la Comissió Interministerial²⁵ va instituir una subcomissió perquè revisés les sol·licituds amb reclamacions. Tot i que el reglament a aplicar continuava essent

15. *Ibidem*, cap. X. René Baulard havia presentat personalment els comprovants del bescanvi de francs a pessetes, i de les factures que confirmaven l'existència d'un sobrant de 42.300 pessetes.

16. Als formularis de les sol·licituds s'hi havia imprès els números de les sèries dels bitllets invalidats perquè el sol·licitant comprovés la validesa dels seus bitllets abans de lliurar-los. A més, el formulari havia d'especificar de cadascun dels bitllets que lliurés el valor, el número i la sèrie.

17. *Ibidem*, Annex a la MEMORIA-EXPOSICION del 26 de maig del 1939.

18. AHBE, MH, SNBMC, Any 1938, carta del 10 de juny del 1939.

19. *Ibidem*, Any 1940, carta Larraz [d'acord amb el seu superior (signatura il·legible) del mateix dia] sense destinatari. Se suposa que s'enviava a Exteriors.

20. *Ibidem*, carta del 12 de febrer del 1940 del subsecretari d'Afers Exteriors al ministre d'Hisenda. No es van publicar ni aquestes xifres ni les que es van revisar més endavant. Es desconeix com es va informar el resultat als sol·licitants, ni si aquesta informació va passar

prèviament per Sindicatura.

21. No se sap si aquesta mesura es va aplicar realment o si només es va tenir en compte els percentatges reductius proposats després de la revisió política de la Falange de Barcelona. En el context de la revisió de les sol·licituds apel·lades no s'hi fa referència expressa.

22. AHBE, MH, SNBMC, Any 1938, carta del bisbe al ministre d'Hisenda del 14 d'octubre del 1939.

23. *Ibidem*, Any 1940, dossier *Problemas de Andorra*, carta de Cairat al ministeri d'Hisenda, esmentada a la pàgina 5. La sol·licitada devolució no es va acceptar mai.

24. AMU, 641165-61 del 7 de novembre del 1939. En aquesta carta, prèviament esmentada i analitzada, el bisbe potser va exagerar, per raons òbvies, la importància d'aquesta propaganda i la magnitud del descontentament popular.

25. Comissió creada després de la Guerra Civil per tractar de crear una administració espanyola paral·lela o complementària a l'episcopal.

el mateix, per raons superiors de política exterior ara calia reexaminar les sol·licituds una per una aplicant les normes de forma “més” benvolent.²⁶

El resultat final d'aquesta revisió fou un augment del número de bitllets acceptats: 1.286.175 pessetes; Bitllets bescanviables: 7.965.125; Denegats definitivament: 944.250; Canvi total aprovat: 7.020.875.

La nova modificació incloïa la quantitat addicional de 366.175 pessetes per als clients de la Caixa de Pensions a qui en un inici s'havia denegat el bescanvi total o parcial dels ingressos posteriors al 18 de juliol del 1936. Després de revisar les reclamacions presentades, la subcomissió va augmentar la quantitat aprovada per al públic en general a 920.000 pessetes. Abans de començar la feina, la subcomissió va redactar un dossier que justificava el *modus operandi* que es va aplicar a la primera revisió, i indicava en quin sentit es proposava revisar les decisions. A banda dels informes ja esmentats es va considerar un informe que agents del SIPM van fer a Andorra. En aquest informe hi apareixien “los nombres de todas las personas que consideraron como no merecedoras del canje figurando las cantidades o porcentajes que debían ser rechazados en unos casos y limitados en otros dejando en algunos sin fijar cantidad. A estos últimos se les ha rechazado el 50 por ciento.”²⁷ El text comenta que els altres informes de la Falange Espanyola i del SIPM coincideixen en quasi totes les persones assenyalades, i que només en alguns casos es difereix sobre el grau de desafecció a la causa o de com se'n valora l'actuació o actitud política. La revisió exigida ara per Afers Exteriors es devia “[...] a que sospechan [los solicitantes] se hayan recibido informes muy parciales [...]”.

L'origen dels diners

Com era possible que els diners en circulació es multipliquessin tant en una Andorra pràcticament aïllada?²⁸ Podia ser que tots aquests ingressos, originats durant la Guerra Civil, fossin el resultat del contraban, mal endèmic andorrà denunciat tantes vegades per la hisenda espanyola? Alfredo Ara, president del Banc

d'Espanya, presenta, en la seva ja esmentada memòria, una breu anàlisi de les possibilitats econòmiques andorranes amb la finalitat d'enumerar les activitats, la majoria d'elles fregant la línia del delictes, que, a parer seu, van permetre a molts andorrans que s'enriquessin.

“Lo que no hay duda que tanto por los españoles como por los andorranos y por algún francés se han hecho muy pingües negocios. Ni la ganadería con su industria láctea, ni la madera ni el propio tabaco con su contrabando, ni cuantos negocios basados en el mismo se vienen haciendo desde tiempo inmemorial, podrían haber producido tanto beneficio como supone el aumento de dinero español existente en esta Zona.” El raonament d'aquesta anàlisi no permet objeccions.

Això no obstant, les seves conclusions no són convincents. Vegem-ho. Segons Alfredo Ara, els andorrans s'havien aprofitat de la Guerra Civil ja que els beneficis que n'havien obtingut eren el resultat del contraban de guerra en general. Tot i que no especifica amb quins productes concrets es traficava, entre les coses esmenta “toda clase de productos para los rojos”. Després d'aquesta generalització enumera l'entrada d'or, argent, divises i joies, així com la sortida de tabac i comestibles, com a l'origen de guany importants. Finalment hi afegeix els guany dels guies que orientaven els refugiats en territori andorrà. En el context de la seva argumentació, i com si arribés al punt més important, diu: “Ahora bien los más fáciles y cómodos beneficios los han obtenido en la especulación de la moneda”, i tot seguit compara i anivella Andorra amb Tànger.

D'entrada cal deixar ben clar que aquesta comparació és una exageració total i absoluta si es té en compte el *tertio comparationis*. La “infinidad de operaciones de arbitraje con beneficio asegurado” és sens dubte possible en una ciutat portuària com Tànger, però no ho és a Andorra per manca de bancs, comerç exterior i tràfic, entre altres coses.

Quan Alfredo Ara subratlla les activitats “delictives” dels andorrans en el context de les accions monetàries com l'origen de “los más

26 AMAE, R 3682, exp. 9, Acta 4.

27. AHBE, MH, SNBMC, Any 1940, dossier *Problemas de Andorra*.

28. Més endavant veurem que aquesta multiplicació no assolix la magnitud que se sospita, sinó

fins a un terç; cosa que, de totes formes, és una quantitat considerable. Cal recordar que el càlcul té en compte una població de 4.000 persones, incloent-hi les dones, que no acostumaven a tenir ingressos propis.

fáciles y cómodos beneficios”, no queda clar si vol denunciar la manera més estesa de buscar una font d'ingressos –era una idea comuna i present en molts documents d'Hisenda

i Exteriors d'aleshores quan es comentava la parafernàlia del bescanvi a Andorra–, o si vol emfasitzar la importància de la seva pròpia actuació i contribució a la solució del problema, sense contradir l'opinió general sobre l'origen dels diners.

La venda de queviures que el bàndol nacional subministrava als rojos a través dels andorrans va ser una preocupació constant que, des d'un principi, va ser present en les negociacions corresponents. Això era pràcticament impossible atès que el Consell General controlava rígidament totes les operacions de venda, cosa que fins i tot van confirmar els mateixos serveis secrets nacionals.²⁹ El contraban de guerra només hauria pogut contribuir a crear ingressos importants amb alguns productes de França.³⁰

Abans la sortida de tabac es considerava com l'etern negoci andorrà incapaç de generar gaires beneficis; de forma inexplicable, ara és l'únic que es considera entre les fonts d'ingressos importants. Si es té en compte –segons el dossier del SIFNE sobre els comerciants i guies– que els guies andorrans no en representaven ni tan sols el 20%, es pot descartar l'exportació clandestina com a font d'ingressos important d'un número representatiu de persones.³¹

Així doncs, l'entrada a Andorra d'or, argent, joies i divises sembla ser la font més important d'ingressos d'aquells anys. Si exclouem el contraban de bitllets,³² els refugiats apareixen com els “artífexs” principals del miracle andorrà. Alfredo Ara considera els guies com

a partícps importants ja que quasi tots cobraven grans quantitats per la seva tasca difícil i arriscada, que no sempre anava de la mà del contraban. Però, com hem pogut comprovar, poques persones s'enriquien amb aquesta feina; i, d'andorrans, encara n'hi havia menys.

Amb quina quantitat es van enriquir els andorrans? La resposta és senzilla si només tenim en compte els bitllets vàlids d'acord amb les normes del bàndol nacional. A la suma dels bitllets lliurats per al bescanvi s'ha de restar els diners que a l'inici del conflicte es trobaven en circulació, és a dir, uns sis milions de pessetes.³³ Els refugiats, que havien abandonat la seva pàtria i les seves possessions immobles, portaven al damunt tota mena de joies i petits objectes de valor, a banda de tots els diners que tenien. Però el fet d'haver bescanviat or, argent, joies o diners directament per allotjament, aliments o altres productes i serveis, no podia influir a curt i mig termini en la quantitat de diners en circulació a Andorra ni en l'enriquiment que es manifestava de la possessió de bitllets a l'hora del bescanvi. Durant aquells anys de la Guerra Civil i abans del canvi, no hi havia ni temps ni possibilitat de reconvertir aquest valor en diners, és a dir, bitllets. L'única forma legal de treure diners del país era el gir postal; via que, efectivament, es va poder emprar fins mitjan 1938. Però aquesta via cap a l'Espanya republicana era un carreró sense sortida i la quantitat transferida no va superar el mig milió de pessetes.³⁴ Així doncs, l'entrada “regular” de bitllets dels refugiats era l'única manera possible d'augmentar la circulació de bitllets republicans a Andorra.³⁵

De quants diners disposaven els refugiats que van arribar a

29. AGMAV, C 1973, lligall 14, núm. 45-53. Evidentment, com a excepció a la regla, algun cas irrellevant haurà existit.

30. Ibidem, C 2909, carp. 4, D1/2, Informe POINCARÉ, dossier sobre contrabandistes del 24 de novembre del 1938.

31. Ibidem i C 1973, lligall 14, núm. 44.

32. La quantitat total d'operacions especulatives importants i de contraban massiu de bitllets no podia superar els dos milions, la quantitat inicialment denegada. Si es considera com es van revisar les denegacions, es tractava d'un milió de pessetes, quantitat que finalment no es va retornar.

33. No se sap quants bitllets vàlids no es van lliurar per al bescanvi. La majoria se'ls devien quedar uns quants especuladors. Com ja s'ha comentat, des del primer subministrament de queviures de l'Espanya nacional, els andorrans ja sabien quins bitllets valien i quins no.

34. AGMAV, C 1973, lligall 14, núm. 76, relació dels girs postals andorrans des del 1928 fins al març del 1938. Amb aquest intent es va acabar amb la possibilitat d'enviar girs postals des d'Andorra. Mentre que fins a finals del 1936 la mitjana dels girs era entre 70 pessetes i 90 per enviament, a partir del març del 1937 aquesta xifra es va disparar a 280, i durant els tres primers

mesos del 1938 fins a més de 400 pessetes. Si malpensem, era una manera elegant de desfer-se de diners que després de la guerra probablement ja no valdrien, i així s'ajudava a familiars i amics que s'havien quedat a Espanya.

35. Com ja s'ha comentat quan s'ha parlat de les activitats dels guies, el contraban de bitllets no podia ser una font d'ingressos per a gaires persones. La quantitat total d'aquestes activitats especulatives no devia sobrepassar el milió o el milió i mig de pessetes, quantitat relativament fàcil i segura de calcular per conèixer la xifra de pessetes “vàlides”, el bescanvi de les quals es va denegar. A la quantitat de 2 milions, inicialment denegada, cal restar-hi un 10 % (percentatge per un preu fix entre el mínim del 5 % i el màxim del 20 % de reducció aplicada) de la quantitat general aprovada, unes 500.000 pessetes.

Als coneguts especuladors –sens dubte les quantitats lliurades els devien semblar massa petites; a més, alguns d'ells figuraven a les llistes dels serveis secrets [AGMAV, C 2909, carp. 4, D1/2 del 24.11.1938]– se'ls va negar el canvi; fet que redueix el marge d'error de l'estimació d'aquest càlcul. Com que també hi va haver denegacions per raons polítiques –no van ser gaires i se'n desconeix el número–, la quantitat de diners “illegals” ha de ser menor.

Andorra? Quina quantitat es va quedar a Andorra? Tot i els inevitables marges d'error, espero que el càlcul que presento tot seguit esclareixi l'origen de tants diners a Andorra.

Aquest càlcul es basa en el número de refugiats que van passar per Andorra. Si es considera que van entrar al país entre el juliol del 1936 i l'abril del 1939 unes 10.000 persones³⁶ i que la xifra a bescanviar eren 5.200.000 pessetes resulta una mitjana per persona de 520 pessetes.

Saber quants diners de mitjana podria disposar cada refugiat és difícil de calcular; manquen estudis i documents. Un càlcul aparentment senzill basat en un "exemple paral·lel" d'un poble de la Manxa –ben documentat per cert– ens proporciona dades inflades ja que el govern de la República –en un intent de salvar la seva difícil economia– va obligar als seus súbdits que li lliuressin l'or i argent, i els va indemnitzar amb bitllets que

s'acabaven de posar en circulació. Així doncs, finalment als afectats els bitllets no els van servir per a res.

A nosaltres tampoc no ens serveix el número de bitllets que van poder presentar per bescanviar.

De moment caldrà acceptar que cada refugiat va deixar a Andorra una mitjana de 500 pessetes. Atès que manca material, de moment no es pot fer un estudi comparatiu per saber si aquesta quantitat era alta, baixa, o es trobava entre els barems d'una despesa habitual que calia suposar per part dels refugiats.³⁷ Per la part andorrana també queden per aclarir unes quantes incògnites.³⁸ Es pot afirmar que no es constaten, ni durant ni després del conflicte, queixes sobre abusos descarats per part dels andorrans; cosa que s'hagués produït de forma repetida si hi hagués hagut una tendència generalitzada d'aprofitar-se de la situació dels refugiats.

36. Els marges semblen prudents ja que s'exclou uns set mesos del conflicte i s'arriba a un resultat que està per sota de les estimacions sobre el número de refugiats.

37. Se sap que un obrer de les obres de FHASA cobrava de mitjana unes 400 pessetes mensuals; cosa que, per cert, era el doble del que acostumaven a cobrar els obrers a Catalunya; aquesta

diferència es deu a les difícils condicions de treball a les Valls.

38. Se sap que durant aquells anys el preu de determinats productes i serveis va augmentar força per la difícil situació d'avitallament de les Valls, però fins ara ningú no ha gosat extrapolar aquestes xifres a una despesa mitjana diària per refugiat.